

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yusuf HAKLI

Dicle Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Tefsir A.B.D
yusufhilvani@hotmail.com

KUMMÎ TEFSİRİNDE NÜZÛL SEBEBİ EMEVİLER OLDUĞU İDDİA EDİLEN ÂYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Öz

Ebü'l-Hasen Alî b. İbrâhîm b. Hâşîm el-Kummi'nin te'lif ettiği *Tefsiru'l-Kummi* adlı eseri, Şia'nın önemli kaynaklarından biridir. Müellif bu eserinde, Şia'ya ait birçok kavrama Kur'an'dan delil bulmaya çalışmıştır. Eserinde imamet (hilafet), ismet, rec'at, takiyye ve mehdilik gibi kavramları, Şia düşüncesine uygun Kur'anî bir zemine oturtmaya çalışan Kummi, eserinde esbabü'n-nüzûl rivayetlerinde de mezhebi yönelimden kendini kurtaramamıştır. *Tefsiru'l-Kummi*'de bütün esbabü'n-nüzûl rivayetlerini ele alıp değerlendirmek bir makalenin sınırlarını bir hayli aşabilecek boyuttadır. Dolayısıyla konuyu spesifik olarak ele almak, müellifin sebep-i nüzûl telakkisi hakkında, bizde bir kanaat oluşturacaktır. Bu bağlamda, Hz. Ali'nin mensup olduğu Kureyş kabilesi ile Hz. Muaviye'nin mensup olduğu Ümeyye Oğulları (Emevîler) arasında yıllarca süregelen mücadelenin, Kummi'nin tefsirinde yer alan yansımaları ele aldık. Konuyla alakalı âyetleri tespit ederek Kummi'nin bu âyetlerle ilgili aktardığı rivayetleri ve yaptığı değerlendirmeleri, Şii olmayan müfessirlerin tefsirleriyle ve esbabü'n-nüzûl kaynaklarıyla karşılaştırarak tahlil ettik. Böylece Kummi'nin nüzûl sebepleri hakkındaki kanaatini ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kummi, Emevîler, Şia.

EVALUATION OF THE VERSES OF WHICH THE REASON FOR DESCENT IS THE UMAYYADS IN THE KUMMI TAFSIR

Abstract

Written by Abu'l-Hasen b. Ibrahim b. Hashim al-Kummi, the work titled *Tefsiru'l-Kummi* (Interpretation of Kummi) is one of the important sources of Shia. In this work, he tried to find evidence from the Qur'an of many concepts belonging to Shia. Kummi, who tried to use concepts such as imamiyya (caliphate), ismet, rec'at, taqiyya, and mahdiyya in a Qur'anic ground, could not save himself from the sect of orientation in his work. *Considering and evaluating* all the stories of the reasons of descent (of verses) in *Tefsiru'l-Kummi* in an article is not possible. Therefore, to deal with the subject in a specific way will constitute an opinion about the author's reasoning. In this context, in the commentary of Kummi, we discussed the effect of the struggle that continued before and after Islam between the Hashemite branch of the Qurayshi tribe of which Caliph Ali was a member and the branch of the descendants of the Umayyad of which Muaviye was a member to the rumors of the reasons of the descent of the verses. By determining the verses related to the subject, we analyzed Kummi's narrations and evaluations about these verses by comparing them with the interpretations of non-Shiite communicators and the sources of the reasons of descent. Thus, we tried to reveal Kummi's opinion about the reasons for the descent.

Keywords: Interpretation, al-Kummi, Umayyads, Shia.

Giriş

Müslümanlar, İslâm tarihi boyunca Kur'ân'ı anlama gayreti içinde olmuşlardır. Bu gayretin en önemli tezahürü de tefsir faaliyeti olarak kendini göstermiştir. Farklı yer, zaman ve yöntemlerle yazılan tefsirlerde, müfessirin en büyük gayesi Kur'ân'ın daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktır. (Cerrahoğlu, 2014: 688). Ancak müfessirin yaşadığı çağ, ortam ve sahip olduğu kişilik özelliklerinden bütünüyle azade bir şekilde hareket etmesi beklenemez. (Karacelil, 2010: 126-133). Bu bağlamda kökleri İslâm tarihinin ilk dönemine kadar uzanan mezheplerin müfessir üzerinde inkar edilemez bir te'siri vardır. Özellikle mezheplerin teşekkül ettiği ilk zamanlarda, mezhep bağlıları Kur'ân'a müracaat ederek görüşlerine meşru bir zemin aramış; bu arayış onları bağımsız hareket etmekten alıkoymuştur. (Cerrahoğlu, 2014: 233).

İslâm tarihinde teşekkül eden en eski siyasi mezhep Şia'dır. (Ebû Zehra, ts.: 39). Düşüncelerini, Hz. Ali ve neslinden gelenlerin hilafeti etrafında odaklayan Şiîler, (Şehristânî, ts.: 1/146). Kur'ân'dan görüşlerine delil arayan mezheplere verilebilecek önemli bir örnektir. (Ateş, 1972: 150). Şiî tefsirler incelendiğinde müfessirlerin birçok âyeti, Şia'nın hilafet anlayışıyla örtüşecek şekilde tefsir ettikleri görülür. (Kummî, 1404: 1/5, 10, 25, 28 vb.; Ayyâşî, 1370: 1/24, 168, 128 vb.). Bu bağlamda tefsirine müracaat edilebilecek önemli müfessirlerden biri Ebû'l-Hasen Alî b. İbrâhîm b. Hâşîm el-Kummî'dir. (ö. Hicri, 307 veya 329) Şia'nın İmamiyye kolunun önemli müfessirlerinden olan ve hicri 3. asırda yaşadığı tahmin edilen Kummî'nin yazdığı *Tefsiru'l-Kummî* adlı eseri, Şiî ilim dünyasında önemli bir mevkiye sahiptir. (Kummî, 1404: 1/15) Bu eserde Şia'ya ait önemli kavramların âyetlerle desteklendiğini görmekteyiz. (Kummî, 1404: 1/47, 100; 2/227 vb.).

Kummî'nin tefsirinde en çok vurgulanan konu hilafettir. Birçok âyeti, halife ve hilafet kavramlarıyla bağdaştırarak tefsir eden Kummî, bu eğilimini esbâbü'n-nüzûl hususunda da göstermiştir. Tefsirinde "Emiru'l-Mü'minîn" (Hz. Ali) ve ailesine dair nüzûl sebeplerine (Kummî, 1404: 1/68, 140, 141, 149; 2/26 vb.). bolca yer veren Kummî, tarih içinde Haşimîlerle rekabet halinde olan ve Sıffin Savaşı ile Tahkim Olayında Hz. Ali'ye, Kerbela Olayında ise Hz. Hüseyin'e karşı mücadele eden Ümeyye Oğulları (Ben-i Ümeyye, Emevîler) hakkında bazı âyetlerin nüzûl sebeplerine de yer vermiştir. Biz de bu çalışmayla onun Emevîler hakkında nazil olduğunu iddia ettiği âyetleri ele alacağız. Konuyla ilgili sebep-i nüzûl rivayetlerini eserinden tespit ettikten sonra, Şiî olmayan müfessirlerin yazdığı tefsirler ve esbâbü'n-nüzûl kitaplarıyla karşılaştıracakız. Böylece hem Kummî'nin sebep-i nüzûl rivayetlerini ele alış biçimini hem de bu rivayetlerin naklinde mezhebi eğilimin etkisinde kalıp kalmadığını ortaya koyacağız. Çalışma soy olarak Ben-i Ümeyye hakkında nazil olduğu iddia edilen âyetlerle sınırlı olacak, sebep-i nüzûlü, Ben-i Ümeyye'den herhangi bir şahısla ilgili olduğu söylenen âyetlere temas edilmeyecektir.

1. Kummî'nin Hayatı ve Tefsiri

1.1. Hayatı

Tam adı, Ebû'l-Hasen Alî b. İbrâhîm b. Hâşîm el-Kummî (Necâşî, 1408/1988: 2/86; Ma'rife, 1998: 2/325; Ayâzî, 1373: 328) olan müellifimizin nerede ve ne zaman doğduğuna dair kesin bir bilgiye rastlayamadık. Bazı kaynaklar, Kummî'nin, İmam Hasen el-Askerî (ö. 260/874) zamanında yaşadığını, (Ayâzî, 1373: 328). aslen Kûfeli olup, oradan Kum'a taşındığını (Ma'rife, 1998: 2/325) haber vermektedir. Babası Ebû'l-Âli İbrâhîm b. Hâşîm, Kumluların seçkin bir din adamıdır. (Ayâzî, 1373: 328). Kummî'nin, babasından birçok rivayeti nakletmesi, (Ma'rife, 1998: 2/325). ilk hocasının, babası olduğuna dair kanaati ortaya koymaktadır.

Kummî, müfessir, tarihçi ve Şia'nın İmamiyye kolunun fıkıhçılarından biridir. (Nuveyhiz, 1403/1983: 349) Hadiste de önemli bir şahsiyet olan Kummî, Hadis alanında Şia'nın önemli kaynaklarından biri olan *el-Kafi*'nin müellifi Yakûb el-Kuleynî'nin (ö. 328/940) de hocasıdır. (Necâşî, 1408/1988: 2/86-87; Habibov, 2007: 68). Ömrünün ortalarında gözlerini kaybeden Kummî'nin nerede ve ne zaman vefat ettiği ile ilgili kesin bilgiye sahip değiliz. (Dâvûdî, 1392/1982: 1/376). Ancak bazı kaynaklarda onun hicri 307 (Ayâzî, 1373: 328) veya 329 yılında (Ma'rife, 1998: 2/325; Nuveyhiz, 1403/1983: 349). vefat ettiği yönünde bilgiler mevcuttur.

1.2. Tefsiri

Kummî'nin tefsiri, Şia-İmamiyye tefsir kaynaklarının en meşhurdur. Rivayet tefsiri metoduyla yazılmış olan bu eser, günümüze ulaşan (İmamiyye'ye ait) en eski rivayet tefsirlerinden biridir. (Ayâzî, 1373: 329) ez-Zehebî'ye (ö. 748/1348) göre bu eserde büyük sıkıntılar vardır. (Zehebî, 1382/1983: 3/111)

Kummî Tefsirinin bazı özelliklerini ve metodunu kısaca şöyle ifade edebiliriz:

1. Kummî'nin tefsiri tanınmış birçok tefsire temel teşkil etmiş bir eserdir. (Kummî, 1404: 1/15).
2. Eser, nasih-mensûh, muhkem-müteşabih, hâs-amm gibi âyet çeşitlerinin ayrıldığı sınıfları beyan eden bir mukaddime ile başlar.
3. Eserde sûre tertibine riayet edilmiş; sûreler, âyet âyet tefsir edilmiştir.
4. Kummî, tefsirinde Bakara Sûresinin sonuna kadar, önce âyeti zikreder; peşinden Ali b. İbrahim'den rivayet getirir. Âl-i İmrân Sûresinin başından, Kur'ân'ın sonuna kadar da Ebû Cârûd'dan ve farklı ravilerden rivayetlerde bulunmuştur.
5. Kur'ân'ın zahirine göre te'lif edilen bu tefsir, fevkalade kısa ve özet halindedir.
6. Bu eserde, bir münasebet anında veya zaruri bir durum olduğunda gramer konularına ve bazı tarihi olaylara değinilmiştir. (Ma'rife, 1998: 2/326-327).
7. Bu tefsirde, Şia'nın dayandığı temel dayanakları olarak kabul edilen imamet, rec'at, ismet ve takiyye gibi kavramlara sık sık vurgu yapılmıştır. (Yagır, 2016: 179).

2. Emevî-Şîî İlişkisi ve Emevîlerin Şîî Tefsirin Oluşumuna Etkisi

Emevîler, İslâm tarihinde dört büyük halife devrinden sonra 661-750 yılları arasında kurulmuş Suriye-Dımaşk merkezli ilk hanedan devletidir. İsmi, kurucusu Muâviye b. Ebû Süfyân'ın (ö. 60/680) kabilesi olan Benî Ümeyye'den (Ümeyye Oğulları, Emevî) alır (Yiğit, 1995: 87).

Şiilik ise hicri birinci asrın sonlarına kadar uzanan siyasi ve itikadi yönü olan büyük bir mezheptir. Şîî Müslümanlar ağırlıklı olarak Şia'nın en büyük kolu İmamiyye'ye mensupturlar. Şiiliği diğer fırkalardan ayıran en önemli özellik vahiy algısı ve imamet anlayışıdır (Onat, 2013: 157).

İsmi Ümeyye b Abdüşşems'ten alan Benî Ümeyye kabilesi cahiliyye devrinde Mekke'nin yönetiminde başkumandanlık gibi önemli bir görevi üstlenmişti. Mekke'ye giden Arap hacılara su ve yiyecek sağlama vazifesi ise Benî Hâşîm kabilesinde idi. Dolayısıyla aynı soydan olan bir şehrin nüfuzlu iki kabilesi arasında (Hâşîmîler-Emevîler) bir çekişme vardı. (Yiğit, 1995: 87-88). Bu çekişme zamanla iki kabileyi düşmanlığa kadar götürmüştür. (Hasan, 2011: 1/368). Mekke'nin fethinden (8/630) önce başlayıp, fetihle doruğa çıkan yumuşama döneminde, Müslüman olan Ümeyye Oğullarına, Hz. Peygamber'in bazı görevler tevdi etmesi (tevdi edilen görevler için bkz. Öner, 2019: 56 ve 402). ve onlara karşı yumuşak politika götürmesi neticesinde Hâşîmî-Emevî çekişmesi nisbî bir sükûnet dönemine girmiştir. Bu sükûnet dönemi Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in halifeliği dönemlerinde devam etmiş olsa da daha sonra tekrar bozulmuştur. (Sarıçam, 2015: 197; 202; 206 vd.; 221; 236). İktidar-muhalefet mücadelesi hüviyetine bürünen bu çekişmenin pek çok yansıması daha sonra Şia tarihinin inşa edilmesinde malzeme olarak kullanılmıştır. (Onat, 2013: 175). Hz. Ali ile Hz. Muâviye arasında meydana gelen Sıffin Savaşı ve Tahkim Olayı (37/657), iktidar mücadelesinin belki de en önemli ayaklarından biridir. (Hizmetli, 1995: 364).

Kummî'nin mezhep bakımından Şia'nın İmamiyye koluna bağlı bir müellif olduğunu söylemiştik. Dolayısıyla burada Şîî tefsirin doğuşunu hazırlayan temel etkeni -Şîî tefsirin oluşumunda Emevîlerin etkisini- zikretmemiz gerekir. Şöyle ki, Emevîler döneminde yaşayan bazı müttaki alimler, Emevîlerin idaresinden hoşnut değillerdi. Zahiren Emevî iktidarına bağlı görünseler de kalben idarecilere kırgın idiler. Bununla beraber bu alimlerin Hz. Ali'nin nesline karşı muhabbetleri vardı. İşte bu muhabbet onları Hz. Ali'nin halifeliğine zemin aramaya sevk etti.

Düşüncelerini gerçekleştirmek için de müracaat edecekleri yegâne kaynak Kur'ân-ı Kerim idi. Bu müracaat neticesinde Şia'nın tefsir anlayışı başlamış oldu. Emevî iktidarına karşı had safhaya ulaşan nefretle birlikte, araya sızan münafıkların etkisiyle Şiiler arasında tefsirle alakalı çok asılsız ve akla-hayale gelmeyecek haberler yayılmaya başladı. Kur'ân'ın sağlamlığını sorgulayan görüşler ortaya çıktı. Haberlere, rivayetlere inandırıcılık kazandırmak için kaynakları imamlara atfedildi. Bütün bu gelişmeler neticesinde Şia tefsiri öyle bir hal aldı ki Kur'ân-ı Kerim, adeta Hz. Ali ve neslinden gelenlerin halifelliğini te'yid eden bir kitap hüviyetine büründü. Ateş, 1972: 150).

3. Esbâbü'n-Nüzûl ve Esbâbü'n-Nüzûlü Bilmenin Faydaları

Esbâbü'n-nüzûl tabiri, sebepler anlamındaki “esbâb” ve iniş manasındaki “nüzûl” kelimelerinin bir araya gelmesiyle meydana gelmiş bir izafet tamlamasıdır. Bu tamlama terim olarak şöyle bir anlam ifade eder: Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliği döneminde meydana gelen ve Kur'ân'ın bir veya daha fazla âyetinin ya da bir sûresinin inmesine sebep olan hadise, durum ya da herhangi bir konu hakkında Hz. Peygamber'e sorulan sorudur. (Demirci, 2013: 219).

Esbâbü'n-nüzûlün faydasına gelince, Süyûtî (ö. 911/1505) bu ilimle ilgili, isim vermeden bazı alimlerin esbâbü'n-nüzul hakkındaki şu iddiasına yer verir: “Bazılarının iddia ettiğine göre bu ilim tarihi bir mecrada cereyan ettiği için faydasızdır. Oysa bu yanlış bir iddiadır; bu ilmin faydaları pek çoktur.” Süyûtî bu ilmin faydalarını ispatlamak için de farklı alimlerin sözlerini zikreder. Vahidî (ö. 468/1076), “bir âyetin kıssasına ve nüzûlünü beyan etmeye vakıf olmadıkça bu âyeti tefsir etmek mümkün değildir.” der. İbnü'd-Dakîk el-İd (ö. 702/1302) de “sebeb-i nüzûlü bilmek, Kur'ân'ın manalarını anlama hususunda kuvvetli bir yoldur.” der. İbn Teymiyye (ö. 622/1225) ise “Sebeb-i nüzûlü bilmek, âyeti anlamaya yardımcı olur. Zira sebeb-i nüzûl ilmini bilmek, müsebbebin ilmini bilmeye vesile olur.” der. (Süyûtî, 1394/1974: 1/107-108). Ayrıca sebeb-i nüzûlün şu faydalarını da sayabiliriz:

1. Sebeb-i nüzûlü bilmek, Kur'ân'da emredilen hükümlerin hikmetlerini anlamaya vesile olur.
2. Sebeb-i nüzûlün bilinmesi, âyetlerden kastedilen anlamların kolay bir şekilde anlaşılmasına, şüphe ve hataların ortadan kalkmasına yardımcı olur.
3. Nüzûl sebebinin bilgisi, hasr kuruntusunu yok eder.
4. Sebeb-i nüzûl, âyetin ihtiva ettiği hükmü tahsis eder.
5. Nüzûl sebebinin bilmek, âyeti işiten birinin, vahyi zihnine yerleştirmesinde, onu anlamasında ve ezberlemesinde kolaylık sağlar. (Cerrahoğlu, 2007: 117-118).

4. Kummî Tefsirinde Sebeb-i Nüzûlünün Emevîler Olduğu İddia Edilen Ayetler

4.1. Sadece Kummî Tefsirinde ve/veya Şîî Tefsirlerde Sebeb-i Nüzûlünün

Emevîler Olduğu İddia Edilen Âyetler

Emevîler hakkında nâzil olduğu iddia edilen ve sadece Kummî'nin tefsirinde veya sair Şîî tefsirlerde yer alan âyet sayısı tespitlerimize göre altı tanedir. Sünnî tefsirlerde bu âyetlerin Emevîler hakkında nazil olduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlamadık. Bu âyetler ve değerlendirmeleri şöyledir:

Birinci Âyet:

Birinci âyet Nisâ sûresinin 139. âyetidir. Kummî'ye göre الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ “Onlar, mü'minleri bırakıp kâfirleri dost edinen kimselerdir. Onların yanında izzet ve şeref mi arıyorlar? Hâlbuki bütün izzet ve şeref Allah'a aittir.” âyeti'nin nüzûl sebebi Emevîler (Ümeyye Oğulları)'dır. Bu sebep de şöyle ifade edilmiştir: Emevîler, iktidarın Hâşîmoğullarına verilmesi hususunda Peygamberlerine muhalefet edince bu âyet indirildi. (Kummî, 1404: 156.)

Müfessirler bu âyette geçen, (الَّذِينَ يَخْتَدُونَ) ifadesinden kastın münafıklar, (Vahidî, 1415: 296; Kurtûbî, 1384/1964: 5/416; Nesefî, 1998: 1/405; Firûzâbâdî, ts.: 83.). (الْكَافِرِينَ) ifadesinden kastın da Yahudiler olduğu hususunda müttefiktirler. (Râzî, 1420: 11/246; Hâzîn, 1415: 1/438). Zaten bir önceki âyet¹ de münafıklardan bahsetmektedir. Bu âyetin nüzûl sebebine gelince, Kummî'nin iddia ettiği gibi özel bir nüzûl sebebine rastlamadık. Ancak âyeti, bir önceki âyetle beraber değerlendirebiliriz. Buna göre, Fetih sûresinin “*Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın...*” (Fetih, 48/2). âyeti nazil olunca, mü'minler Hz. Muhammed'e (sav), “bu senin içindir; peki bize ne var?” dediler. Bunun üzerine Yüce Allah'ın şu sözü nazil oldu: “*Mü'minlere kendileri için Allah'tan büyük bir lütuף olduğunu müjdele.*” (Ahzâb, 33/47). Münafıklar da “peki bize ne var?” diye sorunca bu kez, “*münafıklara, kendileri için elem dolu bir azap olduğunu müjdele.*” (Niâ, 4/138). âyeti indirildi. İşte bu âyetin peşi-sıra Yüce Allah münafıkları şu sözlerle nitelemiştir: “*Onlar, mü'minleri bırakıp kâfirleri dost edinen kimselerdir. Onların yanında izzet ve şeref mi arıyorlar? Hâlbuki bütün izzet ve şeref Allah'a aittir.*” (Nisâ, 4/139). Burada münafıklar, mü'minleri bırakıp kendilerine yardım etmek ve zafer kazandırmak için Yahudileri dost edinmişlerdir. Yüce Allah da Hz. Muhammed'e (sav) karşı Yahudilerden yardım ve zafer bekleyen münafıkları kınamış (Semerkândî, ts.: 1/376; Rızâ, 1990: 1/348). ve adeta Hz. Muhammed'e (sav) şöyle nida etmiştir: “*Ey Muhammed! mü'minleri bırakıp beni ve benim dinimi inkar edenleri dost edinen münafıkları (acıklı bir azapla) müjdele.*” (Taberî, 1420/2000: 9/319).

Kummî'nin iddiasına göre bu âyet Emevîler hakkında nazil olmuştur. Ancak âyetin siyak-sibakı, onun bu iddiasını doğrulamamaktadır. Müracaat ettiğimiz tefsirlerde de onun iddiasını destekleyen bir bilgiye rastlamadık. Kummî'nin sebep-i nüzul sadedinde sarfettiği sözlerde, Emevî-Haşimî iktidar mücadelesine vurgu yapılmıştır. Demek ki o, sarfettiği bu sözlerde, bağlı bulunduğu mezhebin te'siri altında kalmıştır.

İkinci Âyet:

Kummî tefsirine göre Emevîler hakkında nazil olan ayetlerden biri de En'am suresinin 27. ayetidir. Bu ayet ve meâli şöyledir:

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقُفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبُ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

“*Onların ateşin karşısında durdurulup ‘ah, keşke dünyaya geri gönderilsek de bir daha Rabbimizin âyetlerini yalanlamasak ve inananlardan olsak!’ dediklerini bir görsen!*”

Kummî, tefsirinde sadece bu âyetin Emevîler hakkında nazil olduğu bilgisini vermekle yetinmiştir. Yani konuyla ilgili ne bir rivayet aktarmış ne de açıklayıcı bir bilgi vermiştir. (Kummî, 1404: 1/196; Kâşânî, 1415: 2/115).

Kummî'nin, Emevîler hakkında nazil olduğunu iddia ettiği bu âyetin sebep-i nüzûlüne dair bilgiye ulaşmasak da müracaat ettiğimiz sair tefsirlerde, âyetin içerik olarak Kureyş kafirlerinden bahsettiği söylenmiştir. (Mukâtil b. Süleymân, 1423: 1/557; Semerkândî, 1/442; İbn Kesîr, 1419: 3/222). Bu âyetten (En'am sûresi 27. âyet) önceki iki âyette kafirlerin Hz. Peygambere karşı olan tutumları beyan edilmiş; 27. ve 28. âyetlerde ise bu yaptıklarının neticesi olarak karşılaşacakları sonuç belirtilmiştir. Şöyle ki müşrikler, Hz. Muhammed'in (sav) okuduğu Allah'ın sözlerini işitiyor ancak bunlardan faydalanmıyorlardı. Yüce Allah da ahirette onların karşılaşacakları sonucu beyan etmiştir. (Rızâ, 1990: 7/292; Alimler Heyeti, 1393/1973: 3/1222). Yani âyet, Kummî'nin ifade ettiği gibi Emevîler hakkında nazil olmuş değildir. Şirkte ve küfürde olup, bunda ısrar edenlerin durumunu ifade etmektedir. Hem Kummî, burada da siyak ve sibaka da dikkat etmemiştir. Dilediği bir âyeti aradan seçerek, nüzûl sebebini Emevîlere bağlamıştır.

Üçüncü Âyet:

Kummî'nin tefsirinde Emevîler hakkında nazil olduğu iddia edilen En'am sûresindeki diğer bir ayet de şudur:

¹ “Münafıklara müjdele (haber ver) ki onlara pek acıklı bir azâb vardır.” (Nisâ, 4/138).

وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فَرَادَى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ وَمَا نَرَى مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ
شُرَكَؤَا لَقَدْ نَقَطَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ

“Andolsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geldiniz. Size verdiğimiz dünyalık nimetleri de arkanızda bıraktınız. Hani hakkınızda Allah'ın ortakları olduğunu zannettiğiniz şefaathçilerinizi de yanınızda görmüyoruz? Artık aranızdaki bağlar tamamen kopmuş ve (Allah'ın ortağı olduklarını) iddia ettikleriniz, sizi yüzüstü bırakıp kaybolmuşlardır.”

Kummî'nin, tefsirinde Ebû Abdullâh'tan aktardığı bir rivayete göre bu âyet Muaviye, Emevîler ile onların ortakları ve önderleri hakkında nazil olmuştur. (Kummî, 1404: 1/211; Kâşânî, 1418: 1/335). Yukarıdaki âyette olduğu gibi burada da Kummî, âyetin hangi sebebe binaen Emevîler hakkında nazil olduğuna dair ne bir rivayet aktarmış ne de herhangi bir açıklama yapmıştır.

Sair tefsirlerde bu âyetin Nadr b. Haris hakkında nazil olduğu söylenmiştir. Nadr, Lat ve Uzza bana şefaathçi olacak deyince, bu ayet nazil olmuştur. (Taberî, 1429/2000: 11/547; Mekki b. Ebî Tâlib, 1429/2008: 3/2110; Cevzî, 1422: 2/257). Nitekim kafirlere ahirette şöyle denecek: Anne rahminden çıktığınız gibi aileniz, malınız ve önem verdiğiniz şeylerden yoksun olarak teker teker bize geldiniz. Size verdiğimiz ve sizin de sahip olduğunuz mal, köle ve davaları da arkanızda bıraktınız. Hani? Allah'ın ortakları olduğunu zannettiğiniz şefaathçileri de yanınızda göremiyoruz. Artık putlarla aralarındaki bağları, muhabbetleri tamamen kopmuş; (Allah'a ortak olduğunu) iddia ettikleriniz sizi yüz üstü bırakıp ortadan kaybolmuşlardır. Müşrikler, putların Allah'ın ortakları olduğuna ve Allah katında kendilerine şefaath edeceği düşüncesiyle putlara tapıyorlardı. (Vâhidî, 1415: 366; Zemahşerî, 1407: 2/47; Nesefî, 1998: 1/522-523).

Bu âyetin hitap ettiği kesime dikkat ettiğimizde, muhatap tüm müşriklerdir. Ancak Kummî'nin aktardığı rivayette, konu bir kişi veya gruba hasredilmiştir. Buradaki tahsis, zorlama bir yorum sonucu ortaya çıktığı için, meselenin mezhebi boyutunu düşünmeye sevk etmektedir.

Dördüncü Âyet:

Kummî'nin tefsirinde Emevîler hakkında nazil olduğu bir ayet de Enfâl sûresinde geçen şu âyettir:

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ
“Şüphesiz Allah katında, yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü, inkâr edenlerdir. Artık onlar iman etmezler.”

Kummî'nin Ebû Ca'fer'den aktardığı bir rivayete göre bu âyet Emevîler hakkında nazil olmuştur. Çünkü onlar Allah'ın yaratıklarının en kötüleridir. Kur'an'ın batınına inkâr ettiler ve onlar iman da etmezler. (Kummî, 1404: 1/279; Kâşânî, 1418: 1/445). Aynı bilgi, Kummî'den önce yaşamış olan Şîî müfessir es-Sümâlî'nin (ö. 150/768) eserinde de mevcuttur. Sümâlî, 1420: 185).

Kelbî'ye (ö. 204/819) göre “canlıların en şerlisi” ifadesiyle Ben-i Kureyza Yahudileri kastedilmiştir ki, K'ab b. el-Eşref ve arkadaşları da bu Yahudiler arasında yer alır. Hayy b. Ahtab ve kardeşleri ile Malik b. ed-Dayf'ın da ismi bunlar arasında geçer. (Mukâtil b. Süleymân, 1423: 2/122; Vâhidî, 1415/1994: 2/467; Beğavî, 1420: 2/302). İşte bu Yahudiler Hz. Muhammed (sav) ile anlaşmışlardı. Buna rağmen antlaşmayı bozarak, Hz. Muhammed'in öldürülmesi hususunda Mekkekilere silah desteği verdiler. Bu olaydan hemen sonra “unuttuk ve hata ettik.” dediler. Bunun üzerine Hz. Muhammed (sav) onlarla antlaşmayı yeniledi. Ancak onlar tekrar aitlerinden geri döndüler. (Mukâtil b. Süleymân, 1423: 2/122; Semerkândî, ts.: 2/27; Zemahşerî, 1407: 2/230). Beydâvî (ö. (685/1286) de bu âyetin tefsirinde, bir genelleme yaparak şöyle demiştir: “Allah katında canlıların en kötüsü inkâr edenlerdir. Yani küfürde aşırı gidip, onda derinleşenlerdir. İşte onlar iman etmezler ve onların iman etmeleri de beklenmez.” (Beydâvî, 1418: 3/64). Sair tefsirlere (Şîî olmayan) müracaat ettiğimizde, Kummî'nin Ebû Ca'fer'den aktardığı rivayeti destekleyecek herhangi bir bilgi ile karşılaşmadık. Sadece, onun gibi Şîî bir müfessir olan Sümâlî'nin tefsirinde aynı bilginin yer aldığını müşahade ettik.

Beşinci Âyet:

Şuarâ sûresinin 26. âyeti de müfessirimizin Emevîler hakkında nazil olduğunu iddia ettiği âyetlerdendir. Bu ayet de metnen ve mealen şöyledir:

فَكَبُّوا فِيهَا هُمْ وَالْعَاوَنَ “Artık onlar (putlar) ve o azgınlar orada (ateşlere) fırlatılmışlardır.” (Şuârâ, 26/94).

Kummî'nin Ca'fer-i Sadık'dan rivayet ettiğine göre bu âyetin sebab-i nüzûlü hakkında iki görüş vardır. Bir rivayete göre bu âyet, adaletle nitelendiği halde bu vasfından dönen bir grup hakkında nazil olmuştur. Diğer habere göre ise bu âyetin nüzûl sebebi Emevilerdir. (Kummî, 1404: 2/123). Ancak Kummî, burada âyetin neden Emeviler hakkında nazil olduğuna dair herhangi bir rivayet aktarmadığı gibi, konuyla ilgili bir açıklama da yapmamıştır.

Mukatil b. Süleyman'a göre burada Cehennem görevlileri tarafından ateşe atılanlar, kafir olan insanlardır. Azgınlar ise, bu insanları kandıran şeytanlardır. (Mukâtil b. Süleymân, 1423: 3/270). Başka bir kaynakta ise ateşe fırlatılanlar Kureyşli Müşriklerdir. Azgınlar da tanrılar ve İblisin ordularındır. (Mekkî b. Ebî Tâlîb, 1429/2008: 8/5324). Yani bu âyetin Emeviler hakkında nazil olduğuna dair bir bilgiye ulaşamadık.

Altıncı Âyet:

Kummî, Kalem sûresinin iki âyetini بِأَيِّكُمْ الْمَفْتُونُ فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ “Hanginizin deli olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler.” (Kalem, 68/5-6). beraber zikrederek, bu âyetin nüzûl sebebinin Emeviler olduğunu söylemiştir. Burada da Kummî, nüzûl sebebinin neden Emeviler olduğuna dair tatmin edici bir açıklama yapmamış; sadece âyetin Emeviler hakkında nazil olduğunu söylemekle yetinmiştir. (Kummî, 1404: 2/380).

Kummî'nin sebab-i nüzule dair bu iddiasını, sair tefsirlerle karşılaştığımızda, onun iddiasını doğrulayacak bir bilgiye ulaşamadık. Bu tefsirlerde mesele bir kabile boyutunda değil de genel olarak ele alınmıştır. Müfessirler “hanginizin deli olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler.” ayetlerinin tefsirinde şunları söylemişlerdir: İbn Abbas'a göre, kıyamet gününde sen (Hz. Muhammed) de bileceksin; onlar (kavminin müşrikleri) da bilecekler. Bir görüşe göre de Hak ve batıl açığa kavuşuncaya kadar, sen de göreceksin; onlar da görecekler. (Nu'mânî, 1419/1988: 19/271). Yani hanginizin deli olduğunu yakında sen de göreceksin; kavminin müşrikleri de görecekler. (Taberî, 1420/2000: 25/530). Onlara azap geldiğinde kimin deli olduğunu öğrenecekler. (Semerkândî, ts.: 3/481). Bir diğer görüşe göre ise sen dünyada kendi işlerinin ve onların işlerinin sonucunu göreceksin; onlar da... Üstelik sen, kalplerde yüceceksin; onlar ise alçalmış ve lanetlenmiş olacaklardır. Sen çarpışmakla ve onlardan ganimet elde etmekle onlara üstün geleceksin. (Nu'mânî, 1419/1988: 19/271).

Kummî'nin ortaya attığı bu sebab-i nüzul iddiası, eserlerine müracaat ettiğimiz Şîî olmayan müfessirlerce doğrulanmamıştır. Yukarıda belirttiğimiz gibi kendisi de konuyla ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. Sadece âyetin, Emeviler hakkında nazil olduğunu ifade etmekle yetinmiştir.

4. 2. Hem Kummî Tefsirinde Hem de Sünnî Tefsirlerde Yer Alan/Desteklenen

Nüzûl Sebebi Emeviler Olduğu İddia Edilen Âyetler

Emeviler hakkında nazil olduğu iddia edilen aşağıdaki üç âyet hakkındaki rivayetler veya açıklamalar hem Kummî'nin tefsirinde hem de bazı Sünnî tefsirlerde geçmektedir. Bu âyetler ve bunlar hakkında yapılan yorumlar şöyledir:

Birinci Âyet:

Bu başlık altında yer alan ilk âyetimiz İbrâhim sûresinde geçen şu âyettir:

الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ النُّورِ “Allah'ın nimetine nankörlükle karşılık veren ve sonunda kavimlerini helâk yurduna sürükleyenleri görmedin mi?” (İbrâhim, 14/28).

Kummî'nin tefsirinde, Ebû Abdullah'tan aktarılan bir rivayete göre bu âyet, Kureyş'in en facirleri olan Emeviler ve Muğire Oğulları hakkında nazil olmuştur. Allah, Muğire Oğullarını soyunu Bedir Savaşında kuruturken, Emeviler belli bir zamana kadar dünya nimetlerinden faydalandılar. (Kummî, 1404: 1/371; Ayyâşî, 1370: 2/297). Yani belli bir süreye kadar onlara zaman tanıdı.

İbrahim Süresi'nin 28. âyetinin sebab-i nüzûlü ile ilgili müracaat ettiğimiz kaynaklarda şu üç rivayet ön plana çıkmaktadır: Bir rivayete göre bu âyet, tüm Kureyşli kafirler hakkında nazil olmuştur. (Mukâtil b. Süleymân, 1423: 2/406; Vâhidî, 1415/1994: 3/31; Kurtûbî, 1384/1964: 9/364). Diğer bir rivayete göre ise âyetin nüzûl sebebi Bedir Savaşında Hz. Peygamber (sav) ile savaşan müşriklerdir. (Kurtûbî, 1384/1964: 9/364). Hz. Ömer ve Hz. Ali'den aktarılan üçüncü bir rivayete göre de âyetin nüzûl sebebi Kummî'nin tefsirinde geçtiği gibi Ümeyye Oğulları ve Mahzum Oğulları (Muğire Oğulları)'dır. (Vâhidî, 1415/1994: 3/31; Kurtûbî, 1384/1964: 9/364). Bunlar Allah'ın nimetini nankörlükle değiştirdiler. Çünkü Allah onlara Hz. Muhammed'i (sav) nimet olarak gönderip, onları küfrün karanlıklarından, imanın aydınlıklarına çıkarması için kitap indirince onlar, küfrü imana tercih ettiler. Allah'ın verdiği nimetleri kendi aleyhlerine çevirdiler. (Hâzîn, 1415: 3/37).

Kummî'nin, bu âyetin sebab-i nüzûlüne dair aktardığı rivayeti, Şîh olmayan tefsirlerle karşılaştığımızda, onun bu iddiasını doğrulayıcı bilgilere ulaştık. Yani bu rivayette iddia edildiği gibi âyetin Emevîler hakkında nazil olduğunu söyleyen başka müfessirler de mevcuttur. Tabii Emevîler derken, buradaki olumsuzluğun, gelmiş-geçmiş tüm zamanları kapsadığını düşünmek elbette isabetli bir davranış değildir.

İkinci Âyet:

Kummî'nin tefsirinde, Emevîler hakkında nazil olduğu iddia edilen ayetlerden biri de İsrâ suresinin 60. âyetidir. Bu iddia aynı zamanda Kummî dışındaki bazı müfessirler tarafından doğrulanmıştır. Âyet şudur:

وَأَذِّنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرَّءْيَا آتِيًا إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَنُحَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا
"Hani sana, "Muhakkak Rabbin, insanları çepeçevre kuşatmıştır" demiştik. Sana gösterdiğimiz o rüyayı da, Kur'an'da lanetlenmiş bulunan o ağacı da sırf insanları sınamak için vesile yaptık. Biz onları korkutuyoruz. Fakat bu, sadece onların büyük azgınlıklarını (daha da) artırdı." (İsrâ, 17/60).

Kummî, Ali b. İbrahim'den aktardığı bir rivayete göre bu âyetin nüzûlüne sebep olan mesele şudur: Hz. Muhammed (sav) rüyasında, maymunların minberine tırmandığını görünce üzülmüş ve aşırı derecede kederlenmiştir. Bunun üzerine onların (minberine tırmanan maymunların), Ümeyye Oğulları olduğunu gösteren bu âyet inmiştir. (Kummî, 1404: 2/21).

Vahidî (ö. 468/1075), *Esbâbü'n-Nüzûl* adlı eserinde, Suyûtî (ö. 911/1505) ise *Lübâbü'n-Nükûl* adlı eserinde İbn Abbas'dan (ra) aktardıkları bir rivayetle bu âyetin Ebû Cehil hakkında nazil olduğunu söylerler. Allah Tealâ, Kur'an'da zakkumdan bahsedince, (Hz. Muhammed) Kureyşlileri bu cihetten korkuttu. Bunun üzerine Ebu Cehil: "Muhammed'in sizi korkuttuğu bu zakkumun ne olduğunu bilir misiniz?" dedi. Onlar da "hayır" dediler. O, tereyağlı tirittir dedi. Sonra da "Andolsun ki eğer mümkün olsaydı kesinlikle ondan zakkumlanırdık." diye ekledi. Yüce Allah da, bu âyeti indirdi. (Vâhidî, 1992: 289; Süyûtî, ts.: 124). Sebeb-i nüzûl eserlerinde yer alan bu bilgiyi doğrulayan birçok tefsir kitabı mevcuttur. (Mukâtil b. Süleymân, 1423: 2/539; Taberî, 1420/2000: 17/484; Semerkândî, ts.: 2/318; Beğavî, 1420: 3/141; Cevzî, 1422: 3/35; Hâzîn, 1415: 3/135).

Müfessirler, Kummî'nin nüzûl sebebi olarak kabul ettiği yukarıdaki rüyayı, bu âyetin nüzûl sebebi olarak zikretmezler. Ancak müfessirlerin ekserisi, bazı farklılıklarla da olsa, bu rüyayı Emevîler ile bağlantılı olarak anlatırlar. (Sa'lebî, 1422/2002: 6/111; Mekkî b. Ebî Tâlib, 1429/2008: 6/4236; Râzî, 1420: 20/360; Kurtûbî, 1384/1964: 10/283; Beydâvî, 1418: 3/260). İbn Atiyye el-Endelüsî (ö. 541/1147) ve Kurtûbî (671/1273) bu rüyayı aktardıktan sonra, Osman b. Affân, Ömer b. Abdulazîz ve Muâvi'ye'nin bu rüyanın kapsamına dahil olmadığına dair görüşü eklemeyi ihmal etmezler. (İbn Atiyye, 1422: 3/468; Kurtûbî, 1384/1964: 10/283). Yine, âyette geçen (وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ) ifadesinin Emevîleri ifade eden bir söz olduğunu söyleyen kaynaklar da sayıca az değildir. (Vâhidî, 1430: 13/381; Kurtûbî, 1384/1964: 10/286; Ebû Hayyân, 1420: 7/76; Nu'mânî, 1419/1988: 12/323). Hatta bazı müfessirler onlardan bahsederken "lanetlenmiş ağaç" tabirinden başka tabir kullanmazlar. (Ebû Hayyân, 1420: 7/76). Çünkü onlardan bazıları, masum kanını dökmeyi mübah gördüler; helal olmayan malları aldılar ve dinin kaidelerini ve şeriatın hükümlerini değiştirdiler. (Ebû Hayyân, 1420: 7/76; Nisâbü'rî, 1415: 2/502; Nisâbü'rî, 1419/1998: 2/831). İbn Kesîr de tefsirinde, kaynak

belirtmeden aktardığı bir rivayete göre (وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ) 'den kasıt Emevîlerdir. Ancak İbn Kesîr bu rivayetin garip ve zayıf olduğunu belirtmiştir. (İbn Kesîr, 1419: 5/85).

İsrâ, 17/60. âyetin sebab-i nüzûlü hakkında Kummî'nin aktardığı rivayeti, sebab-i nüzûl kaynaklarıyla ve tefsir eserleriyle karşılaştırdığımızda, bu âyetin özel bir nüzûl sebebinin olmadığını gördük. Ancak bu âyetin tefsiri sadedinde, Şîî olmayan bazı müfessirlerin -farklı anlatımlarla da olsaynı rivayeti aktardıklarına şahit olduk. Kummî'nin, rivayeti herhangi bir kayıt koymaksızın tüm Emevîlere teşmil etmesine karşın, İbn Atiyye ve Kurtûbî rüyayı Emevîlerle ilişkilendirerek anlatmış; ancak toptancı davranmayarak, Emevî olup Müslümanlar nazarında yüksek bir mevkide bulunan zatları rüyanın şumulünden ayrı tutmuşlardır. İbn Kesîr'in bu rivayete "zayıftır" kaydı koyması da üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

Üçüncü Âyet:

Kummî Muhammed sûresi'nin 21. ve 22. âyetlerini beraber değerlendirmiş ve bu âyet(ler)in Emevîler hakkında nazil olduğunu iddia etmiştir. Sünnî bazı müfessirler de aşağıda geçen bu âyetlerden ikincisinin Emevîler hakkında indirildiğini ifade etmişlerdir.

طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَّعْرُوفٌ فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ. *“Onların vazifesi) itaat ve güzel sözdür. İş ciddiye bindiği zaman Allah'a sadakat göstereceklerdi, elbette kendileri için daha hayırlı olurdu.”* (Muhammed, 47/21).

فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ *“Demek, yüz çevirdiğinizde yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak ve akrabalık bağlarınızı koparacaksınız, öyle mi?”* (Muhammed, 47/22).

Kummî, Muhammed sûresinin 20. âyetinde² münafıklardan söz edildiğini belirttiğinden sonra 21. âyetin *فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ* kısmından başlayarak 22. âyetin sonuna kadar olan kısmını bir sayarak, bu âyet(ler)in Emevîler hakkında nazil olduğunu söylemekle yetinmiş; konuyla alakalı herhangi bir rivayet de aktarmamıştır. (Kummî, 1404: 2/308; Şeybânî, 1417: 509; Kâşânî, 1415: 5/28).

Mukâtil b. Süleymân üç âyeti (Muhammed, 47/20-22) birlikte değerlendirmiş ve âyetlerinin içeriğinin münafıklardan bahsettiğini ifade etmiştir. Mukâtil'e göre helali, haramı, cihadı ve Allah ile Resulüne itaat etmeyi emreden bir âyet nazil olduğunda Abdullah b. Übeyy, Rufaa b. Zeyd ve Haris b. Amr gibi kalplerinde hastalık, yani Kur'ân'a karşı şüphe olanlar, Kur'ân'ın nüzûlünden duydukları hoşnutsuzluk ve çektikleri kederden dolayı Hz. Muhammed'e (sav) ölüm baygınlığıyla bakmışlardır. İş ciddiye bindiğinde onlar (münafıklar), Peygamber ve onun getirdiği şey hususunda Allah'a sadakat göstereceklerdi; bu onlar için daha hayırlı olurdu. Ey münafık Yahudiler, siz yüz çevirdiğinizde isyanlarla bozgunculuk çıkaracak ve akrabalık bağlarınızı koparacaksınız öyle mi? (Mukâtil b. Süleymân, 1423: 4/48-49). Mü'minler ancak kardeşlerdir. Eğer siz onları öldürürseniz, hiç şüphesiz akrabalık bağlarınızı koparmış olursunuz. (Semerkândî, ts.: 3/303). Eserlerine baktığımız müfessirler, genelde bu üç âyeti konu bütünlüğü açısından beraber ele almış; ve âyetlerin münafıklardan söz ettiğini ifade etmişlerdir. (İbn Ebî Zemenîn, 1423/2002: 4/242-243; Mekkî b. Ebî Tâlib, 1429/2008: 11/6908-6909). Bununla beraber, Muhammed sûresinin 22. âyetinin Emevîler ve Haşimoğulları hakkında nazil olduğunu söyleyen müfessirler de vardır. (Beğavî, 1420: 4/216; Kurtûbî, 1384/1964: 16/245; Kelbî, 1416: 2/283). Ancak burada Kummî'nin iddia ettiği gibi âyet sadece Emevîler hakkında inmemiştir. Haşim Oğulları da bu âyetin sebab-i nüzûlüne dahildir. Müfessirimiz burada Haşim Oğullarını göz ardı etmiş; sadece onlara karşı iktidar mücadelesi veren Emevîleri zikretmiştir. Kanaatimizce bu da müfessirin müntesibi olduğu fırkanın etkisiyle takındığı bir tavidir.

Sonuç

Kummî'nin tefsirinde Emevîler (Ümeyye Oğulları) hakkında nâzil olduğu iddia edilen dokuz âyet tespit ettik. Burada sadece soy olarak Emevîlerin mevzu-bahis olduğu âyetleri dikkate aldık.

² “İman etmiş olanlar: Keşke cihad hakkında bir sûre indirilmiş olsaydı! derler. Ama hükmü açık bir sûre indirilip de onda savaştan söz edilince, kalplerinde hastalık olanların, ölüm baygınlığı geçiren kimsenin bakışı gitybi sana baktıklarını görürsün. Onlara yakışan da budur!”

Yani Emevî olan şahıslar hakkında aktarılan sebab-i nüzûl rivayetlerini veya açıklamaları göz ardı ettik. Tespit ettiğimiz ayetleri Şîî olmayan (Sünnî) tefsirlerle karşılaştırdığımızda, Emevîler hakkında nâzil olduğu iddia edilen altı âyetle ilgili rivayetlerin veya açıklamaların sadece Kummî'nin tefsirinde ve sair Şîî tefsirlerde yer aldığını, Şîî olmayan tefsirlerde ise bunları destekleyecek herhangi bir bilginin olmadığını müşahede ettik. Kummî tefsirinde Emevîler hakkında nazil olduğu iddia edilen üç âyet ise bazı Sünnî müfessirler tarafından da Emevîler ile ilişkilendirilmiştir.

Kummî âyetlerin nüzul sebebini tayin ederken siyak-sibak münasebetini dikkate almamıştır. Dilediği yerde araya girmiş; âyetin, Emevîler hakkında nâzil olduğunu söyleyebilmiştir. O, nüzul sebeplerini bazen bir rivayete dayandırmış; bazen de herhangi bir rivayete dayandırmadan doğrudan, âyetin Emevîler hakkında indiğini söylemiştir. Bu arada herhangi bir açıklama yapmamış; âyetin hangi yönden Emevîlerle ilişkili olduğu hususunda bir izahta bulunmamıştır.

Kummî Tefsirine göre sebab-i nüzûlü Emevîler olarak gösterilen âyetlerin tamamı olumsuzluk bildiren âyetlerdir. Halbuki bir kavim veya kabile hakkında nâzil olduğu iddia edilen bir ayet, o kavim veya kabilenin tüm fertlerine teşmil edilemez. Zira Hz. Osmân b. Affân, Hz. Muâviye b. Ebû Süfyân ve Ömer b. Abdülazîz gibi sahâbi olan veya ümmetin nazarında yüksek bir mevkiye bulunan zatların aynı kefede değerlendirilmesi doğru bir tutum değildir. Gerek Kummî'nin bu tutumu gerek yukarıda ifade ettiğimiz gibi âyetlerde siyak-sibak ilişkisine dikkat etmemesi gerekse Emevîlerle ilişkilendirilen tüm âyetlerin olumsuzluk bildirmesi onun, müntesibi olduğu mezhebin etkisi altında hareket ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu zâtın yazmış olduğu tefsire, temkinli yaklaşmakta fayda vardır.

Kaynakça

Alimler Heyeti, (1393/1973), **et-Tefsîru'l-Vesît li'l-Kur'âni'l-Kerîm**, el-Hey'etu'l-Ammetu li Şuûni'l-Metâbi'l-Emiriyye, by.

Ateş, Süleyman, (1972), "İmamiyye Şîâsının Tefsir Anlayışı", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 20. s. 147-172.

Ayâzî, Seyyid Muhammed Alî, (1373), **el-Müfessirûn: Hayatuhum ve Menhecuhum**, Vuzaretu's-Sekâfeti ve'l-İrşâdi'l-İslâmî, Tahran.

Ayyâşî, Muhammed b. Mesûd, (1370), **Tefsîru'l-Ayyâşî**, (thk. Hâşim er-Resûlî), Mektebetü'l-İlmiyyeti'l-İslâmiyye, Tahran.

Beğavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mesûd b. Muhemmed b. el Ferrâ, (1420), **Me'âlimu't-Tenzîl**, /thk. Abdurrezâk el-Mehdî), Dâru İhyâu Turasi'l-Arabî, Beyrut.

Beydâvî, Nasiruddin Abdullah b. 'Umer b. Muhammed, (1418), **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil**, (thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşli), Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut.

Cerrahoğlu, İsmail, (2014), **Tefsir Tarihi**, 6. Baskı, Fecr Yay., Ankara.

Cerrahoğlu, İsmail, (2007), **Tefsir Usûlü**, 16. Baskı, (Ankara: TDV Yay., Ankara.

Cevzî, Cemaluddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman, (1422), **Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsir**, (thk. Abdurrezâk el-Mehdî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut.

Dâvudî, Hâfîz Şemsuddin Muhammed b. Alî b. Ahmed, (1392/1982), **Tabâkatü'l-Müfessirîn**, (thk. Alî Muhammed Ömer), Mektebetü'l-Vehbe, Kahire.

Demirci, Muhsin, (2013), **Tefsir Usulü**, 25. Baskı, İFAV, İstanbul.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân Esîru'd-Dîn, (1420), **el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr**, (thk. Sıdkî Muhammed Cemîl), Dâru'l-Fikr, Beyrut.

Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Vâhidî, (1430), **et-Tefsîru'l-Besît**, (thk. İmam Muhammed b. Suûd Üniversitesi Doktora Tezi), İmadetu'l-Bahsi'l-İlmî, Suûd-i Arabistan.

Ebû Zehra, Muhammed, (ts.), **İslâm'da Siyasi İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi**, (trc. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin), Hisar Yay., İstanbul.

Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb, (ts.), **Tenvîru'l-Mikbâs min Tefsîr-i İbn Abbâs**, Dâru'l-Kütûbi'l-İlmiyye, Lübnan.

Habibov, Aslan, (2007), **İlk Dönem Şii Tefsir Anlayışı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara.

Hasan, İbrahim Hasan, (2011), **Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi**, (trc. İsmail Yiğit, Sadreddin Gümüş), Kayıhan Yay., İstanbul.

Hâzîn, A'lâuddîn Alî b. Muhammed b. İbrahim b. Ömer eş-Şeyhî Ebû'l-Hasen, (1415), **Lübâbu't-Te'vil fî meânî't-Tenzîl**, (thk. Muhammed Ali Şahin), Dâru'l-Kütûbi'l-İlmiyye, Beyrut.

Hizmetli, Sabri, (1995), **Başlangıcından İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar İslâm Tarihi**, 2. Baskı, Yeni Çağ Yay., Ankara.

İbn Atiyye el-Endelusî, Ebû Muhammed Abdulhakk b. Ğâlib b. Abdurrâhman b. Temmâm, (1422), **el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz**, (thk. Abdüsselâm Abdüşşafi Muhammed), Dâru'l-Kütûbi'l-İlmiyye, Beyrut.

İbn Cüzey el-Kelbî, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah, (1416), **et-Teshîl li Ulumi't-Tenzîl**, (thk. Abdullah el-Hâlidî), Şirketu Dâru'l-Erkâm b. Ebî'l-Erkâm, Beyrut.

İbn Ebû Zemenîn, Ebû Abdullah Muhammed b. İsâ b. Muhammed, (1423/2002), **Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîz**, (thk. Ebû Abdullah Huseyn b. Ukkâşe, Muhammed b. Mustafâ el-Kenz), el-Fârûku'l-Hâdise, Kahire.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail, (1419), **Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm**, thk. Muhammed Huseyn Şemsuddin, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut

Karacelil, Süleyman, (2010), **“Müfessirin Kur'an'ı Tefsirinde Etkili Unsurlar ve Müfessirin Yönteminin Tespiti”** Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar, (Ed. Bilal Gökçür vd.), İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, İstanbul.

Kâşânî, Muhammed b. Şâh Murtazâ el-Feyz, (1415), **Tefsîru's-Sâfî**, (thk. Huseyn el-A'lâmî), 3. Baskı, Mektebetu's-Sadr, Tahran.

Kâşânî, Muhammed b. Şâh Murtazâ el-Feyz, (1418), **el-Asfâ fî Tefsîri'l-Kur'ân**, (thk. Muhammed Rızâ eb-Nimetî), Merkezu'n-Neşr, Kum.

Kummî, Alî b. İbrahim, (1404), **Tefsîru'l-Kummî**, (thk. el-Musavî el-Cezâirî), 3. Baskı, Dâru'l-Kütüb, Kum.

Kurtûbî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Ebîbekr Şemsuddîn, (1384/1964), **el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'ân**, (thk. Ahmed el-Berdunî, İbrahim Etfîş), Dâru'l-Kütûbi'l-Mısriyye, Kahire.

Ma'rife, Muhammed Hâdî, (1998), **et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn fî Sevbihî'l-Kaşîb**, el-Câmiatu'r-Ridaviyye li'l-Ulumi'l-İslâmiyye, by.

Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed, (1429/2008), **el-Hidâye ilâ Büluĝi'n-Nihâye**, Mecmuatu Buhûsi'l-Kitâbi ve's-Sünne, by.

Muhammed Reşîd b. Alî Rızâ, **Tefsîru'l-Menâr**, (1990), el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-Ammetu li'l-Kitâb, Mısır.

Mukâtil b. Süleymân, Ebû'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî, (1423), **Tefsîru Mukâtil b. Süleymân**, (thk. Abdullâh Mahmûd Şehâte), Dâru İhyâi't-Türâs, Beyrut.

Necâşî, Ebu'l-Abbas b. Ali, (1408/1988), **Ricâlu'n-Necâşî: Ehadu'l-Usuli'r-Ricâliyye**, (thk. Muhammed Cevvad en-Nai'nî), Darü'l-Edva, Beyrut.

Nesefî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed, (1998), **Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil**, (thk. Yusuf Ali Budeyvî), Daru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut.

Nisâburî, Necmuddîn Mahmûd b. Ebi'l-Hasen b. el-Huseyn, (1415), **Îcâzu'l-Beyân an Meâni'l-Kur'ân**, (thk., Hanîf b. Hasen el-Kâsimî), Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut.

Nisâburî, Necmuddîn Mahmûd b. Ebi'l-Hasen b. el-Huseyn, (1419/1998), **Bahiru'l-Burhân fî Meâni Müşkilâti'l-Kur'ân**, (thk. Saadet bnt. Salih Babekî), Câmîâtu Ümmi'l-Kurâ, Mekke.

Nu'mânî, Ebû Hafs Sirâcuddîn Ömer b. Alî b. Adil el-Hanbelî, (1419/1988), **el-Lübâb fî Ulûmi'l-Kurân**, (thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavviz), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

Nuveyhiz, Adil, (1403/1983), **Mu'cemu'l-Mufessirîn min Sadri'l-İslâm hatta'l-Asri'l-Hadır**, Muessesetu Nuveyhizi's-Sekafiyye, Beyrut.

Onat, Hasan, (2013), **İslâm Mezhepler Tarihi**, 2. Baskı, (Ed. Hasan Onat ve Sönmez Kutlu), Grafiker, Ankara.

Öner, Abdulkerim, (2019), **Beytülmâl Devlet Hazinesi**, Siyer Yayınları, İstanbul.

Râzî, Ebû 'Abdullah Muhammed b. Ömer b. el-Hasen el-Huseyn Fahrüddîn, (1420), **Mefâtihu'l-Gayb**, Dâru İhyâi Tûrâsi'l-'Arabî, Beyrut.

Rızâ, Muhammed Reşîd b. Alî, (1990), **Tefsiru'l-Menâr**, el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-Ammetu li'l-Kitâb, Mısır.

Sa'lebî, İshâk Ahmed b. İbrâhim, (1422/2002), **el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsiri'l-Kur'ân**, (thk. Muhammed b. Aşûr), Dâru İhyâi't-Tütâsi'l-Arabî, Beyrut.

Sarıçam, İbrahim, (2015), **Emevî-Hâşimî İlişkileri- İslâm Öncesinden Abbâsiler Kadar**, 4. Bskı, TDV. Yayınları, Ankara.

Semerkindî, Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, (ts.), **Bahru'l-Ulûm**, by.

Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâluddîn, (ts.), **Lübâbu'n-Nükûl fî Esbâbi'n-Nüzûl**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.

Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâluddîn, (1394/1974), **el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Mısır: el-Hey'etu'l-Mısriyyetu li'l-Kitâb, Mısır.

Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâluddîn, (ts.), **ed-Dürrü'l-Mensûr**, Daru'l-Fikr, Beyrut.

Sümâlî, Ebû Hamza Sâbit b. Dînâr, (1420), **Tefsiru'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Dâru'l-Müfid, Beyrut.

Şehristânî, Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdulkerim b. Ebûbekr Ahmed, (ts.), **el-Milel ve'n-Nihal**, Müessesetü'l-Halebî, Halep.

Şeybânî, Muhammed b. Alî Nakî, (1417), **Muhtasaru Nehcü'l-Beyân**, Daru'l-Üsve, Tahran.

Taberî, İbn Cerîr, (1420/2000), **Câmiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kurân**, (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Müessesetü'r-Risâle, by.

Vâhidî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Ali, (1415), **el-Vecîz**, (thk. Safvân Adnân Davûdî), Daru'l-Kalem, Beyrut.

Vâhidî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Ali, (1415/1994), **el-Vesît fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecîd**, (thk. eş-Şeyh Adil Ahmed Abdulmevcud vd.), (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan).

Vâhidî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Ali, (1992), **Esbâbu'n-Nüzûl**, (thk. Asım b. Abdu'l-Muhsin el-Humeydân), Daru'l-İslâh, Dimâm.

Yagır, Mehmet Yusuf, (2016 Güz), "İlk Üç Sûredeki Bazı Ayetler Bağlamında Müfessir Kummî'nin Şii Eksenli Yorumları", **Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 14/2, ss. 163-182.

Yiğit, İsmail, (1995), “Emevîler”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz, (1382/1963), **Mîzânu'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl**, (thk. Ali Muhammed el-Becâcî), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.

Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Mahmud b. 'Umer, (1407), **el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fi Vucuhi't-Te'vîl**, 3. Baskı, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut.